

А. Узелац, д-р юрид. наук, проф.
Університет Загреб, Європейський інститут права

НА ПУТИ К ЕВРОПЕЙСКИМ ПРАВИЛАМ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА: ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ

Освещены результаты исследования одной из рабочих групп проекта, задачей которой является разработка правил об обязанностях сторон, представителей и судей, основой для которых стал Принцип 11 Принципов трансграничного гражданского процесса, разработанных Американским институтом права (ALI) и UNIDROIT.

Ключевые слова: обязанности сторон, обязанности представителей, обязанности судей, гражданский процесс, трансграничные правила гражданского процесса.

A. Uzelats, Doctor of Law, M.A., LL.D., Professor
Faculty of Law University of Zagreb, European Institute of Law

WAY TO GO EUROPEAN RULES OF THE CIVIL PROCESS: TRANSFER OF PROCESSING REQUIREMENTS

This article highlights the results of a study of one of the working groups of the project whose task is to develop rules on the responsibilities of parties, representatives and judges, the basis of which was Principle 11 of the Principles of the Transnational Principles of Civil Procedure produced by the American Law Institute (ALI) and UNIDROIT.

Key words: duties of the parties, duties of representatives, judges' duties, civil process, cross-border rules of the civil process.

УДК 343.9.01

М. Кікалішвілі, канд. юрид. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

(теорія культурного переносу Г. Тарда, теорія диференціальної асоціації Г. Сатерленда, теорія стигматизації, теорія конфлікту)

Стаття присвячена аналізу деяких соціологічних теорій девіантної поведінки, а саме: теорії культурного переносу Г. Тарда, теорії диференціальної асоціації Г. Сатерленда, теорії стигматизації і теорії конфлікту.

Ключові слова: девіантна поведінка, девіація, стигматизація, конфлікт, культурний перенос, диференціальна асоціація.

Ряд соціологів підкреслює схожість між способом здійснення девіантної поведінки і способом здійснення будь-якого іншого стилю поведінки. Одним із перших до такого висновку прийшов французький соціолог Габріель Тард (1843–1904), який ще в кінці XIX ст. сформулював теорію наслідування для пояснення девіантної поведінки. Працюючи окружним мировим суддею і директором відділу кримінальної статистики, він переконався, що наслідування в людській поведінці відіграє значущу роль. Г. Тард стверджував, що злочинці, як і "порядні" люди, імітують поведінку тих індивідів, з якими вони зустрічаються в житті, яких знали або про яких чули. Проте на відміну від законслухняних громадян вони імітують поведінку злочинців [8].

У 1920–1930-х рр., соціологи Чиказького університету, намагаючись пояснити високий рівень злочинності в ряді районів Чикаго, провели дослідження, у результаті яких виявили, що в окремих кварталах міста рівень злочинності залишався стабільними протягом багатьох років, незважаючи на зміни в етнічному складі населення. Учені зробили висновок про те, що кримінальна поведінка може передаватися від одного покоління до іншого, тобто молодь, яка живе в зонах високої злочинності, засвоює злочинні моделі поведінки. Більше того, коли в ці райони в'їжджають представники інших етнічних груп, їх дітям девіантні моделі поведінки передаються від місцевої молоді. Інакше кажучи, молоді люди стають правопорушниками, бо спілкуються і заводять дружбу з тими підлітками, у яких кримінальні моделі поведінки вже вкоренилися.

Г. Сатерленд, використовуючи висновки чиказьких соціологів, розробив теорію диференціальної асоціації, що базується на ідеях символічного інтеракціонізму і підкреслює роль соціальної взаємодії у процесі формування поглядів і вчинків людей [11]. Згідно з Г. Сатерлендом, індивіди стають правопорушниками

тою мірою, якою вони належать оточенню, що слідує девіантним ідеям, мотивуванню і методам. Такі індивіди можуть навчитися вживати і діставати заборонені наркотичні засоби або красти, а потім збувати крадене. Чим раніше почнуться контакти індивіда із криміногенним оточенням, чим частіші, інтенсивніші і триваліші будуть ці контакти, тим вища ймовірність того, що такий індивід теж стане правопорушником. Проте в цьому процесі бачимо не лише наслідування. Девіантна поведінка набувається на основі не тільки наслідування, а й навчання; дуже багато залежить від того, чому саме і в кого вчаться індивіди [5, с. 417].

Запропонована Г. Сатерлендом теорія диференційованого зв'язку складалася з таких положень: 1) процеси, що ведуть до систематичної злочинної поведінки, за своєю формою в основному збігаються із процесами, що ведуть до законслухняної поведінки; 2) систематична злочинна поведінка – це процес зв'язку з тими, хто вчиняє злочини, подібно до того, як систематична законслухняна поведінка – це процес зв'язку з тими, хто не порушує законів; 3) диференційований зв'язок – це особливий причинний процес розвитку систематичної злочинної поведінки; 4) можливість того, що індивід обере систематичну злочинну поведінку, у загальних рисах обумовлюється тим, наскільки часті й безпосередні його контакти з моделями такої поведінки; 5) індивідуальні відмінності між людьми у сенсі особистісних характеристик або особливостей соціальних ситуацій обумовлюють злочинну поведінку лише в тому, що вони впливають на характер диференційованого зв'язку або на частоту і стійкість контактів із моделями злочинної поведінки; 6) конфлікт культур – основна причина диференційованого зв'язку і, отже, систематичної злочинної поведінки; 7) соціальна дезорганізація – головна причина систематичної злочинної поведінки [5, с. 416–417].

У 1947 р. Г. Сатерленд модифікував теорію диференційованого зв'язку з урахуванням законів навчання. В остаточному вигляді теорія диференційованого зв'язку містить такі положення: 1) злочинний поведінці навчаються; 2) злочинний поведінці навчаються, взаємодіючи у процесі спілкування з іншими людьми; 3) навчання злочинній поведінці відбувається головним чином у групах, де відносини мають безпосередній, особистий характер; 4) навчання злочинній поведінці включає: а) засвоєння прийомів учинення злочинів, які можуть бути і дуже складними, і дуже простими, б) специфічну спрямованість мотивів, прагнень, установок, а також раціоналізацію поведінки; 5) специфічна спрямованість мотивів і прагнень формується на основі оцінок правових норм як сприятливих або як несприятливих; 6) особа стає делінквентом у результаті переважання у неї оцінок, що сприяють порушенню закону над оцінками, що не сприяють цьому; 7) диференційовані зв'язки різняться залежно від їх частоти, тривалості, черговості й інтенсивності; 8) процес навчання злочинній поведінці в ході контактів із моделями злочинної і незлочинної поведінки включає в себе всі механізми, що діють у процесі будь-якого іншого навчання; 9) хоча злочинна поведінка є вираженням загальних потреб та цінностей, вона не може бути пояснена ними, оскільки незлочинна поведінка виражає ті самі потреби і цінності [5, с. 417].

Кримінальна девіація є результатом переважного спілкування з носіями злочинних норм. Більш того, Г. Сатерленд ретельно описав чинники, поєднання яких сприяють кримінальній поведінці. Він підкреслив, що важливу роль у цьому відіграють не контакти з організаціями або інститутами (наприклад, із законодавчими органами або церквою), а повсякденне спілкування – у школі, вдома чи на місці постійних "вуличних тусовок". Проте теорія Г. Сатерленда має свої недоліки. Зокрема вона носить індивідуалістичний характер і не враховує складні структурні зв'язки в суспільстві [5, с. 418].

Аргумент, який теорія диференційованого зв'язку не може заперечити, полягає в тому, що не кожна людина, що стикається зі злочинністю, сприймає її як модель поведінки, якої треба дотримуватися. Деякі критики цієї теорії, повністю визнаючи тезу, згідно з якою люди стають такими, якими вони є, значною мірою, у результаті їхніх контактів з іншими людьми, указували на те, що біологічні та конституціональні особливості людини поряд із психологічними факторами послаблюють вплив зв'язків зі злочинцями або квазізлочинцями.

У плюралістичних суспільствах, де співіснує безліч субкультур, у різних груп населення можуть бути різні погляди і мотивування поведінки. Соціолог Вальтер Б. Міллер, ґрунтуючись на цьому принципі, провів дослідження девіантної поведінки в середовищі молоді з "нижчих" соціальних верств. Він визначав цю поведінку як адаптацію до культурних зразків, набутих такими людьми у процесі їх соціалізації в гетто і внутрішньоміському середовищі. Культура "нижчих" верств, за Б. Міллером, надає величезного значення ряду таких "першорядних" принципів, як порушення громадського спокою; доказ своєї "крутизни"; нахабство; азарт; доля; автономія. Хоча всі ці принципи не є обов'язково злочинними, слідування їм створює ситуації, в яких висока вірогідність використання моделей поведінки, що несуть протизаконний характер [12, с. 5–6].

Сучасний вітчизняний дослідник Ю.А. Клейберг на прикладі підліткової девіантності також розкриває девіантну поведінку через ставлення особистості до культурних норм. Поведінка, що відхиляється – це "специфічний спосіб зміни соціальних норм і очікувань за допомогою демонстрації особистістю ціннісного ставлен-

ня до них" [4, с. 17]. Для цього використовуються спеціальні прийоми – сленг, символіка, мода, манера, вчинки і т. д. Девіантні дії підлітків виступають як засіб досягнення значущої цілі, самоствердження і розрядки.

Отже, теорія культурного переносу показує, що соціально неприйнятна поведінка може обумовлюватися тими ж процесами соціалізації, що й соціально схвалювана. Ця теорія дозволяє зрозуміти, чому кількість випадків девіантної поведінки змінюється від групи до групи і від суспільства до суспільства. Проте з її допомогою не можна пояснити деякі форми девіантної поведінки, особливо тих правопорушників, які не могли запозичити в інших ні способи, ні відповідні дефініції і погляди. Індивіди можуть потрапляти в одні й ті самі ситуації, але сприймати їх і реагувати на них по-різному.

Теорії, що розглянуті вище, засновано головним чином на аналізі особистісних особливостей девіанта, а також соціальних і культурних факторів, що сприяють девіації. Однак за останні роки сформувалося кілька нових підходів до девіації, які основну увагу звертають на тих, хто оцінює людину з погляду девіації, а також на те, як поводяться з індивідом, на якому є ярлик "девіанта".

Говард Беккер запропонував концепцію, протилежну тій, що обговорювалася вище. У своїй книзі "Аутсайдери" він відкинув багато психологічних та соціологічних пояснень девіації, тому що вони засновані на "медичній моделі", згідно з якою людина, що виявляє девіантну поведінку, вважається в деякому сенсі "хворою". Такі підходи не враховують політичного аспекту девіації [2, с. 17]. Г. Беккер вважає, що девіація, насамперед, обумовлена здатністю впливових груп суспільства (ідеться про законодавців, суддів, лікарів та ін.) нав'язувати іншим певні стандарти поведінки. "Соціальні групи створюють девіацію, оскільки вони слідуєть правилам, порушення яких вважається девіацією, крім того, вони нав'язують ці правила певним людям, яким "наклеюються ярлики" аутсайдерів. Із цієї точки зору девіація – це не "якість" вчинку людини, а скоріше наслідок застосування іншими людьми правил і санкцій проти "порушника" [2, с. 9].

В остаточному вигляді теорія стигматизації (від грец. *stigma* – клеймо) заснована на положеннях, сформульованих Ф. Танненбаумом в 1938 р., Е. Лемертом в 1951 р., Г. Беккером в 1963 р. і Р. Куїні в 1970 р.

Прихильники теорії стигматизації взяли за основу головну ідею конфліктології, згідно з якою індивіди часто не можуть порозумітися один з одним, оскільки розходяться у своїх інтересах і поглядах на життя, при цьому ті, хто перебуває при владі, мають можливість висловлювати свої погляди і принципи в нормах, які керують інституційним життям, і з успіхом навішують негативні ярлики на порушників цих норм. Дослідників цікавить процес, у результаті якого окремі індивіди отримують клеймо девіантів і починають розглядати свою поведінку як девіантну.

Гофман І. виділяє три типи стигми: фізична стигма (уроджені аномалії і тілесні каліцтва); дефекти волі (алкоголізм, наркоманія, душевні хвороби); расові стигми ("чорні") [4, с. 14].

Прихильники теорії стигматизації Е. Лемерт, Г. Беккер і К. Еріксон стверджують, що, по-перше, жоден вчинок сам по собі не є кримінальним або некримінальним по суті. "Заперечність" вчинку обумовлена не його внутрішнім змістом, а тим, як оточуючі оцінюють такий вчинок і реагують на нього. Відхилення завжди є предметом соціального визначення.

По-друге, усім людям властива девіантна поведінка, пов'язана з порушенням якихось норм. Прихильники цієї теорії заперечують популярну ідею про те, що людей можна розділити на нормальних і тих, що мають

якісь патології. Наприклад, деякі перевищують швидкість, здійснюють крадіжки в магазинах, приховують доходи від податкової інспекції, вживають спиртні напої. Прихильники теорії стигматизації називають такі дії первинною девіацією, визначаючи її як поведінку, що порушує соціальні норми, але зазвичай скриту від уваги правоохоронних органів.

По-третє, чи будуть конкретні вчинки людей розглядатися як девіантні, залежить і від того, як реагують на це інші люди, тобто ця оцінка залежить від правил, які існують у суспільстві і є кращими для нього. Не всіх, хто перевищив швидкість, вчинив крадіжку з магазину, приховав доходи тощо, засуджують. Особливе значення має соціальне оточення і те, чи "таврує" воно конкретного індивіда як порушника чи ні.

По-четверте, навішування ярликів на людей тягне певні наслідки для них. Воно створює умови, що ведуть до вторинної девіації – девіантної поведінки, що виникає в індивіда у відповідь на санкції з боку інших. Прихильники теорії стигматизації стверджують, що таке нове відхилення від норми ініціюється ворожими реакціями з боку законодавчих органів і законослухняних громадян. Індивід отримує публічне визначення, яке зводиться у стереотип, і оголошується правопорушником, наркоманом, збоченцем, злочинцем тощо. Ярлик сприяє закріпленню індивіда в статусі "аутсайдера". Подібний "головний" статус пригнічує всі інші статуси індивіда у формуванні його соціального досвіду і в результаті грає роль "пророцтва", що самореалізується. Порушники норм починають сприймати свій статус як конкретний тип девіантності та формувати на основі цього статусу власне життя.

По-п'яте, ті, хто отримав клеймо правопорушників, зазвичай виявляють, що законослухняні громадяни засуджують їх і не хочуть "мати з ними справи"; від них можуть відвернутися друзі та рідні, а в деяких випадках їх можуть ув'язнити або помістити в лікарню для душевнохворих. Загальний осуд та ізоляція підштовхнуть стигматизованих індивідів до девіантних груп, що складаються з людей, доля яких схожа на їхню власну. Участь у девіантній субкультурі – це спосіб упоратися із критичною ситуацією, знайти емоційну підтримку та оточення, де тебе приймають таким, який ти є. У свою чергу вступ у подібну девіантну групу зміцнює в індивіда уявлення про себе як про правопорушника, сприяє формуванню девіантного життєвого стилю і послаблює зв'язок із законослухняним оточенням.

Отже, згідно з теорією стигматизації, девіація визначається не самою поведінкою, а реакцією суспільства на таку поведінку.

Шраг К. виділяє дев'ять етапів процесу стигматизації: 1) жодна дія не злочинна сама по собі, вона є такою в силу закону; 2) визначення того, що є злочинним, застосовується в інтересах представників влади; 3) людина стає злочинцем не тому, що вона порушила закон, а в силу процесу стигматизації, за допомогою якої влада приписує їй цей статус; 4) поділ всіх людей на дві категорії – злочинців і незлочинців – суперечить здоровому глузду і очевидним фактам; 5) у порушеннях закону викривають лише незначну частину людей, а їх є набагато більше; 6) оскільки санкції, які використовуються у правозастосовчій діяльності, направлені проти людини, а не тільки проти злочинного діяння, характеристики злочинця впливають на тяжкість покарання; 7) кримінальні санкції варіюються залежно і від інших характеристик злочинця, таких, як приналежність до меншості, відсутність постійного місця проживання, погана

освіта і т. д.; 8) кримінальна юстиція виходить із стереотипного уявлення про злочинця як про зловмисника, про людину низьких моральних якостей, яка заслуговує осуду; 9) тим, хто одного разу був затаврований як злочинець, важко позбутися від цього клейма і відновити своє колишнє становище в суспільстві [54, с. 58].

Етапи процесу стигматизації були виділені також і Л. Ордом: 1) у дитинстві під час гри допустиме биття вікон, лазіння по дахах і взагалі "бешкетування"; 2) вимоги припинити "погану" поведінку пред'являються дитині членами суспільства, у тому числі, батьками; 3) у результаті подібної реакції дорослих дитина вважає, що з нею обійшлися несправедливо і що батьки і громада вже не зараховують її до "хороших" дітей; 4) батьки, поліція та інші можуть після цього з підозрою відноситися до всіх дій дитини, до її друзів, висловлювань, її особистості, підкріплюючи тим самим ставлення до неї як до "поганої"; 5) коли дитина виявляє, що її вважають "поганою" і що навіть її спроби стати "хорошою" розглядаються як докази того, що вона "погана", дитина може стати більш "схильною до вчинення злочину" або ще тісніше примкнути до групи товаришів по іграх, яка отримує ярлик "шайка девіантів"; 6) після того, як суспільство визнало підлітка "поганим", воно вже знає, як із ним упоратися; фактично доти, доки на ньому не було цього клейма, суспільство й гадки не мало, що робити з таким підлітком або просто було байдужим; 7) у процесі впливу на делінквенту проявляються уявлення суспільства про делінквенту та уявлення делінквенту про самого себе; тепер він вважає себе таким, яким його вважає суспільство, а саме "невиправним", "делінквентом" або "злочинцем" [4, с. 45].

"Пророцтво, що самореалізується", яке йде від стигматизації, – проблема, що обговорювалася Р. Мертоном в 1957 р. Чи стає людина делінквентом у силу стигматизації, або справа полягає в тому, що компетентний експерт поставив правильний діагноз і зробив правильний прогноз, – ось питання, які слід вважати центральними. Безсумнівно, кожна із цих точок зору частково відображає соціальну ситуацію. Стигматизація девіантів здійснюється у формі наклеювання ярликів і стереотипизації.

Теорія стигматизації, не концентрує увагу на причинах учинення девіантних проявів, але допомагає зрозуміти, чому один і той самий вчинок може розглядатися як девіантний або ні, залежно від ситуації і характеристик індивіда, про якого йдеться. Багато прихильників теорії стигматизації звернулися до положень теорії конфлікту, у першу чергу до існуючої в суспільстві нерівності, щоб зрозуміти, що є основою структури соціальних інститутів, як складаються і проводяться в життя закони.

На відміну від концепцій, що звертають основну увагу на особливості індивідів, що сприяють девіації, теорія стигматизації пояснює, яким чином формується ставлення до людей, як до девіантів.

У теорії стигматизації є свої критики. По-перше, хоча теорія стигматизації дозволяє зрозуміти, як індивіди стають девіантами, вона не показує, які вихідні чинники викликали девіантну поведінку.

По-друге, девіацію неможливо зрозуміти і пояснити у відриві від соціальних норм. Якщо поведінка не є девіантною доти, поки вона не отримала подібну оцінку, то як тоді класифікувати латентні злочини? Одне дослідження виявило, що третина злочинів проти приватної власності здійснюється через переконаність злочинців у тому, що таким чином вони зможуть отримати набагато

більше, ніж шляхом чесною, законною праці, а ще третину злочинів скоюють безробітні [4, с. 85].

Уолтер Гоув та інші дослідники вважають, що прихильники теорії стигматизації "стоять на боці знедолених", які опинилися на дні суспільства і не можуть чинити опір тим, хто навішує на них ярлики девіантів. Півен Ф. зазначає, що прихильники цієї концепції деякою мірою перебільшують пасивність девіантів і їх нездатність боротися із правлячими класами. Така теорія стверджує, що насправді відомо багато людей, які чинять опір, іноді успішно, спробам влади принизити їх і поставити на коліна. Вона наводить приклад боротьби афро-американців півдня Америки, які відкидають норми, що нав'язуються їм навколишнім суспільством, й організовують страйки і марші протесту. Відповідно до поглядів Ф. Півен, за девіації йдеться про конфлікт більшою мірою, ніж припускають прихильники теорії наклеювання ярликів [9, с. 144].

Прихильники теорії культурного переносу підкреслюють, що для індивідів, які належать до різних субкультур, характерні різні моделі поведінки, оскільки процес їх соціалізації базується на різних традиціях. Прихильники теорії конфлікту згодні із цим положенням, але намагаються відповісти на питання, яка соціальна група зуміє висловити свої принципи в законах суспільства і змусити членів суспільства підкорятися цим законам. Оскільки інституційний порядок викликає зіткнення інтересів основних груп – класів, расових і етнічних груп, ставих груп, організацій бізнесу тощо, виникає ще одне питання: хто отримує левову частку переваг від конкретної соціальної системи, чому структура суспільства дає переваги одним соціальним групам, а інші групи залишаються в невідповідному положенні й навіть клеймються як такі, що порушили закон?

Хоча в останні десятиріччя з'явилося безліч нових напрямів конфліктологічного підходу до проблеми девіації, його походження має коріння у марксистській традиції. Згідно з ортодоксальною марксистською теорією, правлячий клас капіталістів експлуатує і грабує народні маси і при цьому уникає відповідальності за свої злочини. Трудящі – жертви капіталістичного гноблення – у своїй боротьбі за виживання змушені робити вчинки, які правлячий клас таврує як злочинні. Інші типи девіантної поведінки – алкоголізм, наркоманія, насильство в сім'ї, сексуальна розбещеність і проституція – є продуктами моральної деградації, яка заснована на безпринципній гонимості за наживою і пригніченням бідняків, жінок, представників етнічних меншин. Психологічні та емоційні проблеми пояснюються відчуженням людей від засобів виробництва, за допомогою яких вони добувають собі засоби до життя, тобто від самого базису свого існування.

Теорія конфлікту виникла на основі положень і принципів, розроблених Г. Зиммелем (1858–1918), який вважав, що конфлікт є формою взаємодії на відміну від його змісту. Зміст може бути різним, але форма "соціального конфлікту" залишається однією і тією ж. Теорія конфлікту виходить з орієнтованого на соціальну психологію підходу до формування особистості з позицій соціальної взаємодії та уявленні про колективну поведінку як про соціальні процеси [4, с. 89].

Цікавим є політичний підхід до девіації групи соціологів, які називають себе "радикальними кримінологами". Вони відкидають усі теорії злочинності, що трактують її як порушення загальноприйнятих законів; стверджують, що такі концепції характеризують суспільство як абсолютно єдине ціле. Згідно з їх точкою зору, створення законів і підпорядкування їм є частиною конфлікту, що відбувається в суспільстві між різними групами.

Щоб пояснити суть цієї концепції, О. Турк (1969) привів такий аргумент: коли виникає конфлікт між владою та деякими категоріями громадян, влада зазвичай обирає варіант примусових заходів [9, с. 144].

Сучасний марксистський підхід до проблеми девіації сформулював американський соціолог Р. Квінні [1, с. 199]. Згідно з Р. Квінні, правова система США відображає інтереси й ідеологію правлячого капіталістичного класу. Закон оголошує нелегальними деякі вчинки, що ображають мораль правлячого класу і становлять загрозу для їх привілеїв і власності: "Закон є інструмент правлячого класу. Кримінальне право, зокрема, є засіб, створений і використовуваний правлячим класом для збереження існуючого порядку. У Сполучених Штатах держава і її правова система – існують для захисту і підтримки капіталістичних інтересів правлячого класу" [1, с. 200].

Для того щоб "зрозуміти природу злочину, необхідно розуміти розвиток політичної економіки в капіталістичному суспільстві". Проте, якщо держава слугує інтересам капіталістичного класу, то і злочин у кінцевому підсумку є класово обумовленим політичним актом, який закладено у структуру капіталістичної соціальної системи [1, с. 203].

Капіталізм у спробі вистояти у внутрішніх конфліктах вчиняє злочини влади. "Одне з протиріч капіталізму полягає в тому, що деякі з його законів повинні порушуватися для забезпечення безпеки існуючої системи" [1, с. 203]. Тут у першу чергу слід назвати злочини, що вчиняються корпораціями, – від установлення фіксованих цін до забруднення навколишнього середовища. На противагу таким злочинам багато кримінальних злочинів звичайних людей або порушення прав власності "здійснюються з необхідності вижити" в умовах капіталістичної соціальної системи. Злочини проти особи – вбивства, зґвалтування "вчиняються людьми, які вже загартовані умовами життя в капіталістичному суспільстві". Є ще вид злочинів, які Р. Квінні визначає як акт опору владі: коли робітники саботують, не виконують свої обов'язки, протестуючи таким чином проти своїх роботодавців [1, с. 205].

У цілому, Р. Квінні вважає, що злочин притаманний капіталістичній системі. Коли суспільство створює соціальні проблеми і не може впоратися з ними природним чином, воно вигадує і вводить політику контролю за населенням. Він стверджує, що закони та діяльність правоохоронних органів – це знаряддя, які правлячі класи використовують проти тих, хто позбавлений влади. Далі Р. Квінні підкреслює, що навіть закони, які нібито суперечать інтересам правлячих класів, насправді служать цим інтересам [6].

Отже, злочин і кримінальне правосуддя становлять невід'ємну частину більш великих проблем історичного розвитку капіталізму.

Таким чином, "радикальну кримінологію" не цікавить, чому люди порушують закони, вона займається аналізом сутності самої законодавчої системи. Більше того, прихильники цієї теорії розглядають девіантів не як порушників загальноприйнятих правил, а скоріше як бунтарів, котрі виступають проти капіталістичного суспільства, яке прагне ізолювати і помістити безліч своїх членів, що нібито потребують контролю, у психіатричні лікарні, в'язниці та колонії для неповнолітніх. Теорія конфлікту спонукала соціологів до вивчення впливу інтересів правлячого класу на прийняття і виконання законів.

У теорії конфлікту є багато чого справедливого. Цілком очевидно, що встановлюють закони і забезпечують їх виконання індивіди і соціальні групи, які наділені вла-

дою. Унаслідок цього закони не є нейтральними, бо слугують інтересам певної соціальної групи і висловлюють основні її цінності. Однак, по-перше, на думку критиків теорії конфлікту, подібні інтуїтивні здогадки не задовольняють вимоги наукового дослідження. Наприклад, за словами соціолога С. Уїллера, розробка теорії конфлікту і повторне відкриття К. Маркса задало новий напрямок розуміння девіації, але створюється "сильне враження, що всі ці досягнення є риторичними" [9, с. 239].

Багато формулювань конфліктологів вимагають уточнення. Так, не завжди зрозуміло, про яких конкретно індивідів або групи йдеться, коли говорять про "правлячу еліту" й "інтереси правлячої еліти". По-друге, теорія конфлікту потребує перевірки. Наприклад, В. Дж. Шамблісс і Р. Сідмен стверджують: "Найсудовіші санкції, як правило, накладаються на людей нижчих соціальних класів" [3, с. 458]. Проте результати досліджень не завжди узгоджуються із цим твердженням: одні дослідження виявляють незначний зв'язок між статусом порушників закону і призначеним покаранням або повну його відсутність; в інших дослідженнях цей взаємозв'язок чітко простежується; деякі дослідження показують, що цей взаємозв'язок залежить від конкретних обставин. І хоча корпорації часто прагнуть впливати на правосуддя і державну політику, їх інтереси не обов'язково домінують над інтересами інших груп. Цілком очевидно, що необхідні додаткові дослідження. Положення теорії конфлікту не можна прийняти на віру без ретельних наукових досліджень.

Соціологічні та близькі до них соціально-психологічні теорії розглядають девіантну поведінку як результат соціальних процесів, складних взаємин між суспільством і конкретною особою. З одного боку, у самому суспільстві є серйозні причини для поведінки, що відхиляється, наприклад соціальна дезорганізація і соціальна нерівність. З іншого боку, ми закономірно приходимо до розуміння ролі індивідуальності конкретної людини у процесі соціалізації її особистості.

Соціологічні теорії не пояснюють, чому в одних і тих самих соціальних умовах різні люди демонструють

принципово різну поведінку. Визнаємо, що соціальні умови дійсно визначають характер соціальних девіацій (масштаб розповсюдження цих явищ у суспільстві або соціальній групі), але вони недостатні для пояснення причин і механізмів девіантної поведінки конкретної особистості.

Таким чином, жодна соціологічна теорія не здатна дати повного пояснення девіантної поведінки. Кожна висвічує якесь одне важливе джерело відхилення поведінки від норми. А девіантна поведінка може набувати безліч форм. Тому слід ретельно аналізувати кожну форму девіації для визначення задіяних у ній специфічних факторів.

Список використаних джерел:

1. Американская социология: перспективы, проблемы, методы. – М., 1972. – 390 с.
2. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический подход / Г. Беккер. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 120 с.
3. Гилинский Я. Социология девиантного поведения / Я. Гилинский – СПб.: Питер, 2009. – 507 с.
4. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: учеб. пособие для вузов / Ю.А. Клейберг. – М.: ТЦ Сфера, при участии "Юрайт-М", 2001. – 160 с.
5. Криминология: учебник для юридических вузов / под общ. ред. А.И. Долговой – М.: Издательская группа ИНФРА. М – НОРМА, 1997. – 784 с.
6. Миллз Р. Властвующая элита / Р. Миллз. – М.: Директмедиа Паблшинг, 2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://allconspirology.org/books/Mills-R_Vlastvuyushchaya-elita/.
7. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер; пер. с англ. – М.: Феникс, 1998. – 688 с.
8. Тард Г. Законы подражания / Г. Тард; пер. с фр. – М.: Академический Проект, 2011. – 304 с. – (Психологические технологии).
9. Фокс В. Введение в криминологию / В. Фокс. – М., 1980. – 239 с.
10. Хомич А.В. Психология девиантного поведения: учеб. пособие / А.В. Хомич. – Ростов-на-Д., 2006. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://khomich.narod.ru/DEVIANOTNOE-POVEDENIE/Deviantnoe-posobie.htm>
11. Sutherland E. H. Principles of Criminology / E.H. Sutherland, D.R. Cressey. – New York, 1966. – P. 81–82.
12. Miller Walter B. Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency / Walter B. Miller // Journal of Social Issues. – Vol. 14 (1958), No. 3. – P. 5–19.

Надійшла до редколегії 12.12.17

М. Кикалишвили, канд. юрид. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕОРИИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

(теория культурного переноса Г. Тарда, теория дифференциальной ассоциации

Г. Сатерленда, теория стигматизации, теория конфликта)

Статья посвящена анализу некоторых социологических теорий девиантного поведения, а именно: теории культурного переноса Г. Тарда, теории дифференциальной ассоциации Г. Сатерленда, теории стигматизации и теории конфликта.

Ключевые слова: девиантное поведение, девиация, стигматизация, конфликт, культурный перенос, дифференциальная ассоциация.

M. Kikalishvili, Candidate of Law Science, Docent

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIOLOGICAL THEORIES OF DEVIANT BEHAVIOR

(theory of cultural transfer G. Tarde, differential association theory G. Sutherland,

the theory of stigmatization, conflict theory)

This article analyzes the sociological theories of deviant behavior. Sociological explanations of deviant behavior included social and cultural factors on which people believe deviants. Cultural explanations (T.Selli, U.Miller) focused on the analysis of cultural values (deviations occur for Learning subculture norms that are contrary to the rules of the dominant culture). The theory of stigmatization or sticking labels (G. Becker) explain deviant behavior that influential groups have the opportunity to stick the labels "deviants" for representatives of less powerful groups. Conflictological approach (A.Turk, R.Kvinni) gives primary importance essence of society and its legal system (deviant is often rebels).

Keywords: deviant behavior, deviation, stigmatization, conflict, cultural shift, differential association.